

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

~~85.342-~~

~~1-115~~

13116

891.99

5-24

1903

№ 2003

891.542-3
Մ 424

1346

ՄԾ

Լ. - Մ Ա Ն.

519

ՕՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷԶ

Հրատ. Լ. Բ.

ԹԻՖԼԻՉ

Тип. Т-ва «Веренчевъ и Камен-
махерь» Мих. пр. № 81.

Տպ. Բնկ. «Վերկիլե և Գա-
մկնախիւր»

1903

2498

891 99
5-24

1346

259

ՕՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

1.

0046

Ուրախութեանս չափ չը կտր, երբ վերջապէս մի կերպով կարողացայ հօրս թոյլտուութիւնը ստանալ՝ գնալու մի որևէ տեղ, մի որևէ քաղաք աշխատանքի: Ախր չէ որ ինձ համար մեծ ամօթ էր անգործ տանը նստել և վայելել ծերունի հօր աշխատածը, այն էլ այն ժամանակ, երբ նա ծերացել-համարեա ոչինչ չէր կարողանում աշխատել: Դա նոյնիսկ խղճիս դէմ էր: Դէմ էր բոլոր մեզ շրջապատող գրացիներին, որոնց արդար բողոքը հասնում էր ինձ աւելի շափաղանցացրած, լի յաւելուածներով «Մեծացել քսան տարեկան տղայ է դարձել, սակայն չէ ամօշում հօր տանը նստելուց. կարծես հասած աղջիկ է, փեսացուն է սպասում...» Այս ու սոյնանման շատ բողոքներ էին դուրս թռչում գրացիներիս բերանից, որոնց ամեն մի խօսք սուր սլաքի պէս ծակում էր սիրտս, բայց որոնց արգելիլ ես անկարող էի: Ամեն մի մարդ իւր կարծիքի ազատ տէրն է, հեակապէս ինչ կարող էի անել, եթէ ոչ-լուել: Նրանք իրաւունք ունէին բողոքելու, քանի որ ես պարապ էի. իմ հասակի տղերքը արդէն մեր գիւղում լաւ աշխատող ձեռք էին իրանց տան համար: Իմ հասակակիցներից շատերը նախ ի մայրաքաղաքում արհեստաւորներ էլ միւսները տանը անային գործ

ծերն էին առաջ տանում: Իսկ ես ւզիզ, որ հասած աղ-
ջըկայ պէս տանը նստել, ոչ մի գործի ձեռք չէի մխում,
պատճառ, որ բիշ-շատ այրութիւնի կտոր էի սովորել մեր
մի գաւառական փոքրիկ քաղաքում: Եւ կաշճեա ինքս ինձ
լայնդ չէի անում այդ «գեադայի» պաշտօնը ստանձնել,
այսինքն տնային գործերին ձեռք մխել: Իսկ լինել ար-
հեստամար... ոչ, դա ինչպէս կարելի է. ազրել, այն էլ
կեզարի մէջ, մտածելն անգամ դժուարանում էի:

Սակայն որքան գրացիներս բողոքը իրաւացի էր,
հայրս այնուամենայնիւ մնում էր լուռ և ոչինչ չէր ստում
այդ խօսքերի դէմ:

Նա կիանքի ապարիզում մեծ դեր էր խաղացել.
բայց այսօր նա չէր վայելում իւր այդքան աշխատանքի
պատւոյ, չը նայած, որ ոչ արբեցող էր և ոչ էլ չապլ-
վատնոյ: Նա ամեն բանում չափաւոր էր, բայց ներկա-
յումս աքրատ էր: Իսկ այս բոլորի պատճառն այն էր, որ
նա միակ մարդն էր մեր գիւղում, որ ուսման նշանակու-
թիւնը հասկանում էր: Նա հասկանում էր, թէ ինչ բան
է ներկայումս ուսումը, թէ որպիսի անհրաժեշտութիւն
է նա: Եւ այդ մարդը իւր ամբողջ հարստութիւնը, որ
մեր գիւղում առաջիններից էր—ծախսեց մինչև վերջին
կոպէկը փոքր եղբօրը և երկու սրգոցը բարձրագոյն ու-
սում տալու համար: Բայց նրա այդ տաժանելի աշխատան-
քը ի դուր անցաւ, բոլորովին ի գուր...

Եղբայրս բարձրագոյն ուսումը ստանալուց յետոյ,
դեռ ուսումնարարանի զգեստները չըհանած մնաւ, ան-
յայտ թողնելով խեղճ հօրս:

Սակայն դա շեղաւ հօրս համար մի «խրատ», ինչ-
պէս մեր տգէտ հարեաններն էին բացատրում: Նա մնաց
մինչև վերջը հաստատ իւր գաւառանքին:

Եղբօր մահից յետոյ, հայրս բոլորովին չընկճուեց:
Նա ուսումի տուեց և երկու սրգոցը. բայց դժբաղդաբար

երկուսն էլ հիւանդ էին: Հիւանդ էին անուշեկի հիւան-
դութեամբ: Սրանց հիւանդութիւնն էր, որ հօրս վերջ-
նականապէս յուսահատեցրեց: Չը նայած նրա քիչ տա-
րիքին, նա նման էր բոլորովին ծեր մարդու. նրա մա-
ղբը սպիտակել էին ծիւնի պէս, դեմքի վրայ խորշումներ
էր առաջացել: Նա ծեր էր, դեռ չը վայելած որդոց աշ-
խատանքի քողոք գառուները, որոնց նա այնքան անհամ-
բերութեամբ սպասում էր, որ օրեր էր հաշուում այդ
ցանկալի օրին հասնելու:

Փափագելի կրպակները չ'իրագործուեցին. նրանք
փշուեցին ինչպէս հասարակ ապակիներ: Որպի՛սի յոյսեր
որպի՛սի իդձեր, բայց դրանց տեղը ստացաւ որդոց հի-
ւանդութեան բոթը: Եւ նա մի քանի ամսում արդէն ծեր
էր...

Այդ պատճառով էր, որ հայրս դժուարանում էր
ինձ իմ կամքին թողնել:

Սակայն վերջին ծայր յուսահատութիւնը, զբա հեա
և խիստ կարիքը, ստիպեցին նրան թողնել ինձ իմ կամ-
քին, թողնել, որ ես էլ գնայի «բախտ» փորձելու:

Պէտք է ասել, որ մի այլ պատճառ ևս կար, որ
հայրս չէր կամեում ինձ թողնել օտարութեան դիմելու:

Նա գիտէր, որ ներկայումս հարիւրաւոր և հողա-
բաւոր մերկ գործուերներ թափառում են քաղաքի խուլ
ու մութ փողոցներում անզոր, սոված, ծարաւ, անտեղ,
անօրևան, մերթ ընդ մերթ բաղխելով մի որևէ հարուստ
գործարանատէրի դուռը: Բայց անյայտ և ապարդիւն: Կրի-
զիս է, գործի կրիզիս: Ոչ մի տեղ գործ չը կայ: Չը կայ
գործ արհեստաւորի համար, չը կայ գործ «կարդացող,
գիր իմացողի» համար: Ես էլ քիչ-շատ վերջիններիս դա-
սակարդին էի պատկանում:

Բայց չը գիտէի, թէ ինչ է կատարում այդ ժամա-
նակ քաղաքում: Իմ իդձս էր, իմ միակ ցանկութիւնս էր,

լինել մեծ քաղաքում, ապրել այնտեղ, փող աշխատել, օգնել խեղճ հօրս: Մտածում էի, ապրել այնտեղ, վայելել այնտեղի բարիքները, և երբ մտածում էի, հոգով տեղափոխում էի, երևակայում էի ինքս ինձ քաղաքում, յանկարծ մի ելեքարական ուժից կարծես զրդուած-ցնցում էի, լցւում էր հոգիս անասելի ուրախութեամբ:

Քայց աւանդ, հեռու էր ինձնից այն միտքը, թէ ինչպէս կը լինի իմ գրութիւնը, երբ չը կարողանամ գործ ձարել: Այն ժամանակ ինչպէս պիտի ապրէի, ինչ միջոցներով...

Ես մոռացել էի այդ մասին մտածելու. ես կուրացել էի իմ երևակայական ցնորքներէից: Սառսիկ ուրախութիւնը թոյլ չը տուեց ինձ այդ մասին մտածելու:

Որքան լաւ կը լինէր, եթէ մէկը այդ մասին ինձ հարց տար, եթէ ստիպէր ինձ այդ մասին մտածելու. վերջապէս եթէ ես այնքան խելք ունենայի ինքս մտածելու և ծիծաղելու իմ յիմար ցնորքների վրայ:

Կը գիտամ ես քաղաք, մի գործի կը մտնեմ, և... ս՛հ, ուրախութիւն, որքան ուրախ կը լինի կեանքս քաղաքում: Մանաւանդ եթէ ես իմ գործի մէջ յառաջադիմութիւն ցոյց տայի, որի համար ոռճիկս աւելցնելին, այն ժամանակ ես բաւական կ'օգնէ հօրս: Քացի գրանից կը վայելէի սրտի հրճուանօք կեանքի վայելքները, այն է՛ կը գնայի թատրոն, կը յաճախէի գրագարան, կը գնէի շատ հետաքրքիր գրքեր և որքան ուրախ կը լինէր կեանքս: Որպի՛սի ուրախութիւն...

Ա՜հ թէ՛ որպիսի ցնորքներ էին անցնում գլխովս: Մայրս ինձ համար պատրաստութիւն էր տեսնում: Ես վաղ պիտի ճանապարհուիմ դէպի X քաղաքը: Օ՛, այդ փափազիկ վազը վերջապէս երբ պիտի գայ, երբ պիտի վերջապէս ճանապարհուիմ... մտածում էի ես և սիրտս քիչ էր մնում ուրախութիւնից գուրս թուշեր:

...ապրել... ինչ... հոգով...
II.

Վերջապէս եկաւ և այդ ցանկալի օրը:

Ես արդէն վազօծում նստած, սլանում էի դէպի X քաղաքը: Սակայն որքան գանդաղ էր թւում ինձ վագոնի արտօք գնացքը: Քիչ էր մնում անհամբերութիւնից իջնէի վազօնից, և վազէ վազ գնայի. ահա թէ՛ որպիսի ձգտողական ուժով ձգում էր ինձ X քաղաքը: Գնացքի ամբողջ ժամանակ սիրտս տրփտրփում էր, թէ ահա ահա քաղաքը կերևայ: Մերթ ընդ մերթ ես անհամբերութեամբ գլուխս դուրս էի հանում վազօնի լուսամտուից, կարծես իմանալու՝ հեռու է արդեօք քաղաքը: Հասայ վերջապէս և քաղաքը, իջայ վազօնից, իրեղեններս տեղափոխեցի կառք, և ասոցիի սր քէէ N-ի քարանստարան:

Կառքը ուղացաւ:

Քաղաքի ահադին աղաղակը, ականջ խլացնող զրգրզոցը ինձ ապշացրին: Ամբողջ քաղաքը գործի էր: Անցնում էին մօտափս բառնած սայլեր, անցնում էին դանդան մարդիկ ձեռներին էնչ ս: ծախու, բան, ինչ որ գտալով, գովաբանելով իրանց ապրանքը, անցնում էին անթիւ կառքեր, մարդիկ, կանաւք, երէխայ. ծեր և ըլտրը խնստ շտապով:

Ինձ համար նոր և նոր հետաքրքիր բաներ էին լոյս բնկնում: Պայտանման աներ, հիացում էին պատճառում ինձ: Գեղեցիկ խառութները իրանց տեսակ տեսակ և գոյնզգոյն իրեղեններով, ելեքարական առատ լուսաօրութիւններով—դիւթիչ տպաւորութիւն էին թողնում վրաս: Այսքան էլ հարստութիւն, այսքան էլ ձոխութիւն... երևալայիւն անդամ դժուարանում էի: Բարձր աները, մեծ մեծ կամարակապ պատուհաններով, գեղեցիկ բանդակներով, լայն պատշգամբներով-հիացում էին ինձ:

Բայց յանկարծ իմ մարմնով մի սառսուռ անցաւ, մի տարօրինակ, սոսկալի սառսուռ: Ես մէնակ զգացի ինձ այդ ահագին քաղաքում, մէնակ, բառիս բուն նշանակութեամբ: Հաղար ու մի մտքեր պաշարեցին ինձ: Սկսեցի ճնշուել, կարծես տեղս նեղ էր, խիստ նեղ: Մի փեսակ սոսկում տիրեց ինձ: Ես նոր միայն սկսեցի հասկանալ քաղաքի ահաւորութիւնը, այն քաղաքի, որ հարիւրաւորներն է կլանել անողորմաբար: Ես նոր զգացի, որ այս աղմկուից քաղաքում ինձ համար դժուար էր լինելու ապրել, եթէ գործ չը ճարէի: Օ՛, ինչ կը լինէր արդեօք իմ վիճակը, եթէ իսկապէս ոչ մի գործ չը կարողանայի գտնել...

Այս միտքը ինձ մինչ այն աստիճան սարսափեցրեց, որ ես չիմացայ, թէ ինչպէս կառքը տեղ հասաւ:

Եւ կառագանի ձայնից սթափուելով, վեցրի իրեղեններս, և քարաւանսարայի ծառայի առջնորդութեամբ դիմեցի շինութեան վերին յարկը, որտեղ ինձ յատկացրին մի բաւական մութ և կեղտոտ սենեակ: Մի փոքրիկ լուսամուտ ունէր, այն էլ ապակիների մեծ մասը փշրուած ծակ ու փշացած թղտերով կարնած: Հէնց առաջին անգամից սենեակը վրաս խիստ վատ տպաւորութիւն թողեց, մի կողմից իւր անշքութեամբ, անճոռնի գիրքով, միւս կողմից էլ, որ սաստիկ ցուրտ էր, նոյեմբեր ամիսը լինելով:

Բարեբախտաբար մի պարսկաստանցի ջահել դրացի ունէի, որը սենեակը վարձել էր ամիսով, և ապրում էր իւր... զպրոցում ուսանող եղբոր հետ, և որի սենեակում կար էլի մի մարդու տեղ: Ես հէնց միւսը օրը մի գիպուածով ծանօթացայ դրա հետ, և խնդրեցի վարձով ինձ տեղ տալ իւր մօտ:

Նա էլ բաւական չքաւոր էր, և քաշուել էր քաղաքի այս մութ և մարդկանցից հեռու անկիւնը, էժանութեան պատճառով:

Երբի նա էլ ճաշակել էր այն բաժակից, որից ես էի այժմ ճաշակում, այդ պատճառով նա ինձ ուրախութեամբ ընդունեց իւր մօտ, տեսնելով իմ անել դրութիւնս, և նոյն իսկ անվարձ:

Ուղիղ է ասած, որ ժամանակի թշուառութիւնը մտքուս հագին աղնուացնում է: Նա ինձնից վարձ չը պահանջեց, ասելով, որ ես գեւա ես անգործ եմ, և երբ գործի կըմանեմ, այն ժամանակից կը վերցնէ վարձատրութիւն:

Ես ժպտացի: Թւում էր ինձ, թէ բախաւ ինձնից երես չէ դարձրել: Հենց առաջին քայլումս ես յաջողութեան պատահեցի: Անվարձ պիտի ազդէի, և դա բաւական կը թեթեւցէր իմ ծախսս. (թէպէտ այնքան էլ փող չունէի):

Եւ ես ուրախ էի, որ հենց առաջին քայլումս պատահեցի աղնիւ մարդու, որը իմ կարծիքով պէտք է որ յաջողութեան նշան լինէր:

III.

Հայրս մի նամակ էր տուել մեր մի ծանօթին յանձնելու համար, որը մեր գիւղացի էր և նոյնիսկ իմ մանկութեանս ընկերն էր: Դրա անունն էր Իսահակ Գեորգեան: Գեորգեանը ծառայում էր քաղաքային մի շինարարութեան մէջ, որպէս հաշուապահ:

Նամակի բովանդակութիւնը իմ մասին էր, որտեղ ասուած էր, որ Գեորգեանը հոգ առնէ իմ մասին:

Մի քանի օր թափառելուց յետոյ, ես հազիւ հող կարողացայ գտնել նրա տունը:

Ներս մտայ նրա սենեակը և տեսայ, որ նա շրջում է ինքնաբաւական կերպով: Նա սկզբումս ինձ չը ճանաչեց, բայց երբ ճանաչեց, մօտ վազեց և մենք զըր-

կախաւնուեցինք, ինչպէս նախկին սիրելի ընկերներ: Երևում էր, օտարութիւնը չէր ջնջել նրա սրտից ընկերսիրութեան զգացմունքները: Այդ բանը ինձ բաւական ուրախացրեց: Ինձ թւում էր, թէ նա ինձ առանսրտութեամբ կ'նդունէ. ինձ թւում էր, թէ օտարութիւնը վաղուց ջնջած կը լինի նրա սրտից ընկերական զգացումները. բայց զրա հակառակը տեսայ:

Պէտք է այս էլ ասել, որ մեզ հայերիս-ըստ մեծի մասամբ գիւղացիներն մէջ կայ մի շատ վատ սովորութիւն: Իսկ այն է, որ երբ մի գիւղացի տղա գնում է քաղաք, և շնորհիւ այն բանի, որ գլխումը մի երկու այրուբէնի կտոր կայ, մասամբ էլ բարեպատե՛հ հանգամանքների-մտնում է մի որևէ տեղ ծանայութեան, և բախտի բերմամբ, երբ նրա ստիկը բիշ-շատ աւելի է լինում սովորականից, էլ նրա հետ-ինչպէս ասում են «թօսուալ» լի կարիկի: Նա քաղաքում մեծացել, «գասպողին» է դարձել. պէտք է հետը բիշ տկնածութեամբ վերաբերուել, եթէ ոչ կենթ սրկուես նրա կծու նկատողութիւններին:

Եւ այդ բանը ես աչքի առաջ ունենալով, բիշ անվատհոլութեամբ մտայ նրա սենեակը: Սակայն նրա քաղցր վարմունքը բոլորը փարատեց:

Այնուհետև նա սկսեց հազար ու մի հարցեր ուղղել ինձ հայրենիքից: Հարցրեց իւր ծնողներն մտախն, ազգականներն և ծանօթներն մտախն: Հարցրեց, թէ ո՞վ է կենդանի և ո՞վ մեռած, այս ինչի աղջրկանը ս'ւմ տուեցին, փլանք, դեռ չէ՞ պսակուել, և այլն:

Ես նրա ամեն մի հարցերին գոհացումն ատուեցի: Հարցրեց և իմ գալուս պատճառը: Ես հօրս զրած նամակը յանձնեցի նրան, առանց պատասխանելու:

Նա արագութեամբ պատուէ, ծրարը, և սկսեց կարդալ: Գարգալու միջոցին ես նկատուեցի նրա դէմքի վերայ դժգոհութեան նշաններ. նրա դէմքը կամաց կամաց

մառախուեց, և նա նամակի ընթերցումը վերջացնելուց յետոյ, դարձաւ ինձ.

— Այդպէս ուրեմն. հայրդ իւր ունեցած-չունեցածից զրկուել է:

— Այո. պատասխանեցի ես տխրութեամբ. — հօրս խանութը մեր գիւղացի երկու վաշխառուներ սեփնահանեցրին իրանց, և մենք նիւթականապէս բայրազվին քայքայեցինք: Այդ բանը, պէտք է ասել, որ հօրս անողջութեան վրայ, իւր ծերութեան հասակում խիստ թանկ նստեց: Նա ներկայումս համարեա զրկուել է աշխատելու ընդունակութիւնից:

— Ատտ է, չափազանց վատ. ասաց նա, դէմքը կընճակուի:

— Ի՞նչ արած...

— Ի՞նչ դու եղել ես մի գործի մտնելու, ալպէս չէ:

— Այո, ինչպէս տեսնում ես. պէտք է հօրս անողջութիւնը վերականգնել: Նրա քայքայած առողջութիւնը բժշկական գեղօրայքը անզօր են բուժելու: Նա իրան այն ժամանակ անողջ կը զգայ, երբ ստակալի հարուածին փխտարնի բրդոց աշխատանքը, երբ վայելէ նրանց դառն քրտիքի քաղցր պտուղները: Նա այն ժամանակ դժխայլին շարշարանքներով չի աշխատի մի քանի սև գոռչների համար, ինչպէս հիմայ է անում: Նա խիստ երջանիկ կը լինի, որ իւր սրդիքը փչացած չեն: Եւ այդ ուրախութիւնը կը լինի մի առողջարար սպեղանի հօրս անբուժելի հիւանդութեանը:

— Չատ իրաւ ես ասում, բայց եթէ գործ չը ճարուի այն ժամանակ...

— Այն ժամանակ ես այստեղ վերջ կը տամ կեանքիս և յետ չեմ դառնայ գիւղը. դուրս թաւալ իմ բերանից:

Նա կարեկցարար նայեց ինձ:

— Բայց և այնպէս, ասաց նա. — պէտք է խօստովանել, որ շատ դժուար է գործ ձարել. մանաւանդ մի այսպիսի ժամանակ: Երբ քաղաքս լի է անգործ և սոված թափառող երիտասարդներով:

Այդ խօսքերը բաւական էին իմ գեղեցիկ յոյսերը խորտակելու: Սակայն ինքս ինձ մի քիչ խրախուսեցի, բայց և այնպէս — գէմքիս պատեց ախրութիւնը, գրոշմուեց ճակատիս յուսահատութիւնը:

Նա մի քանի րոպէ լուռ սկսեց շրջել սենյակի մէջ երևի մտածելով իմ անորոշ պապալայի մասին. յետոյ գարձաւ դէպի ինձ, և ասաց.

— Գիտես, Գրիգոր, եթէ դու երեք շաբաթ սպասես, գուցէ կարողանամ քեզ համար տեղ ձարել այստեղ նոր բացուող մի խանութում իբրև հաշուապահ:

Թէպէտ դժուար էր ինձ համար երեք շաբաթ սպասել, պատճառ, որ ապրելու միջոց չունէի, բայց և այնպէս խիստ ուրախացայ:

Սակայն այդ ուրախութիւնը տեեց միայն մի քանի րոպէ: Նա ասաց՝ «գուցէ կարողանամ...» Իսկ եթէ չը կարողանար... Սարսափելի է մտածելը: Իսկ եթէ չը կարողանար, ես պէտք է մնայի այս օտարութեան մէջ պարագ, սոված, անառն, անտէր... Որքան թունալից խօսքեր, որքան յուսահատեցնող, որքան աւերիչ... Օ՛, սարսափելի է: Հարիւր անգամ սարսափելի է պանդուխտի համար օտար և բոլորովին քեզ անծանօթ քաղաքում անգործ թափառել, քան մեռնել: Այդ ես զգում էի: Այդ տեսակ անդորձների համար մասը բիւր անգամ իւր սառն ճանկերով քաղցր է: Ինձ համար էլ քաղցր կը լինէր, եթէ ես էլ այդ սարսափելի օրին հասնէի. այո՛, քաղցր կը լինէր... Գալ, օտարութեան մէջ մի քանի շաբաթ, նոյնիսկ ամիս, պարագ թափառել, և վերջին կոպէկի մնացորդը ուտել, այն կոպէկի, որ պանդուխտի

ծերունի և պատուաւ հայր հազար «միւննաթով», ամաչելով, ծախելով իւր երեսի «սրուը» ձարել և տուել է որդուն, որ յետոյ փոխարէնը պիտի վայելէ տասնադատիկ աւելի: Եւ յանկարծ այդ բոլորի փոխարէն, տեսնէր իսրայէլ տան չէմքում որդու տկուր մաքմիրը, գեղնած, խօսն ընկած աչքերով գէմքը: Դա ծերունու համար կը լինէր մի հարուած, որ հարիւր անգամ վատ է մահից...

Այս բոլորը մի րոպէում պատկերացաւ իւր սարսափելի տեսարաններով իմ աչքերի առջև: Հոգիս սկսեց սարսափելի կերպով ճնշուել:

Իսահակը նկատեց իմ հոգեկան խիստ տանջանքը, և աշխատեց հանգստացնել:

— Ինչո՞ւ այդպէս շուտ յուսահատեցիր, ասաց նա. միթէ մայրդ այդքան էլ կամքի թուլութիւն կունենայ, որպիսին դու ունեց: Աչ, սիրելիս, այդ լաւ չէ, մանաւանդ այս օտարութեան մէջ: Դու չը գիմացար ամենուհասարակ խօսքերիս դէմ անգամ. իսկ ինչ են անուս հազար անգամ քեզնից վատթարները: 2^ե սը կան այս րոպէիս այնպիսիները, որոնք հազար անգամ երանի կրտան քեզ: Մարդս իւր կեանքի մէջ շատ և շատ անգամ է անյաջողութիւնների պատահում. սակայն քաջ մարդը երբէք չէ վհատում, նա իւր կամքի ոյժի շնորհիւ յաղթահարում է իւր առաջ եկող բոլոր խոշնգատներին: Մինչդեռ դու՛ շպտաբանած ոչ մի բարդ խոշնգատի, դեռ չը մտած կեանքի ասպարէզը, իսկոյն յուսահատում ես:

Եւ իրօք այդպէս էր: Ես քիչ հանգստացայ, բայց և այնպէս չը կարողացայ հաշտուել մտքիս հետ: Ախր ինչպէս չը յուսահատուել, ինչպէս չանհանգստանալ, երբ քո ապագան գտնուում է անորոշութեան մէջ, երբ նա կախուած է բարեպատեհ հանգամանքներից, երբ չը զի-

տես՝ կը մտնես արդեօք, կ'ընդունեն արեւօ քեզ այդ խա-
նութում, թէ՛ ոչ:

— Ես կ'աշխատեմ, շարունակեց նա. — որ դու ան-
պատճառ մտնես: Ես ոչ մի միջոց չեմ խնայի: Գիտեմ,
որ դու այստեղ օտար ես, անդորժ ու անաչր ես, որ
քեզ հարկաւոր է աշխատել, ապրել և օգնել խնդճ ծնող-
ներինդ: Ես այդ բոլորը զգում եմ, որովհետեւ ինձ էլ պա-
տահել են օռնանման դէպքեր, ես էլ քեզ պէս յուսա-
հատուել եմ ես էլ խմել եմ օտարութեան դառն բաժա-
կը, հետեւապէս ես պարտաւոր եմ, իմ ընկերական սուրբ
պարտականութիւնն է օգնել քեզ: Միւս կողմից էլ ես
տեսնում եմ որ դու տենչանք ես զգում բանելու, և ես
կ'աշխատեմ:

Ես զգացուեցի:

Ախ, սիրելի Իսահակ. ասացի ես, լի անկեղծու-
թեամբ — որքան ուրախ եմ, որ դու մնացել ես նախկին
Իսահակը, նախկին բարի և ազնիւ ընկերը: Որքան ու-
րախ եմ, որ դու գես ես շեւ մտացել քո անբախտ ըն-
կերը: Որքան ուրախ եմ, որ օտարութեանս մէջ գտնու-
ւում է մի անձն, որը իմ ազնիւ ընկերն է, և որի ազօր
ու բարի զգացմունքը թելադրում է նրան՝ օգնել ինձ,
մխիթարել, կարեկցել, աշխատել նուսաստիս համար,
խղճալ ինձ ու իմ խնդճ ծնողներին: Լսիր ինձ, սիրելի
ընկեր: Դու այժմ էլ իմ սիրելի ընկերն ես. դու այժմս
էլ նոյն բարի սիրտը, հոգին ու զգացմունքին ունես: Ու-
րեմն ես վստահ եմ, որ թոյլ կը տաս բացարձակապէս
սիրտս բանալու քո մօտ, խնդրելու, աղաչելու քեզ, որ
դու նորէն խղճառ իմ ծնողներին, որոնց յոյսը միմիայն
ինձ վրայ է. թէպէտ ունեմ հղբայրներ, սակայն քեզ էլ
յայտնի է, որ նրանք հիւանդ են անբուժելի հիւանդու-
թեամբ, որ անգուժ նախախնամութիւնը զրոշմել է հի-
ւանդութեան սոսկալի կնիքը նրանց ծաղիկ ճակատին,

Արդ լսիր ինձ. յանուս մեր ընկերական սերտ կապերի:
աշխատիր դժբաղախ համար: Աստուծոյ սուրբ պատուի-
բաններից մէկն էլ այս է՝ որ սիրելի ընկերիդ այնպէս,
որպէս սիրում ես քո անձը, հետեւապէս քո սուրբ պար-
տականութիւնն է՝ օգնել ընկերին, կարէք և կարօտու-
թիւն զգացող ընկերին: Ուրեմն նախ խնդրում եմ, որ
օգնես, իսկ յետոյ թողնում եմ իմ բախտը քո կամացը.
արա այնպէս, ինչպէս կամենաս:

— Ես քո խօսքերը բոլորովին անտեղի եմ համա-
րում, քանի որ ինքս էլ ասացի՝ որ զգում եմ. հետեւա-
պէս և բոլորովին աւելորդ են, որ դու նորից կրկնում — ես,
ասացի, որ իմ կողմից ոչ մի ջանք չեմ խնայի, ոյժէքիցս վեր
կ'աշխատեմ քեզ համար:

— Ուրեմն ես վստահ եմ քեզանով.

— Եղիր վստահ. ասաց նա բարեսրտութեամբ:

— Յ'անսութիւն:

— Յ'անսութիւն:

Եւ դուրս գնացի նրա մօտից բաւական ուրախ
տրամադրութեան տակ, յուսալով, որ երեք շաբաթից
յետոյ կ'անգնած կը լինեմ գործիս վրայ:

IV.

Անցաւ ուղիղ երեք շաբաթ:

Վերջացել էր ձեռքիս փողը. մօտս ոչ մի կոպէկ
չունէի: Դուրս լինս խիստ աննախանձիկ էր: 2էի հա-
մարձակում իմ բարի ամառաբնից-Մարտիրոսիցը փող
ուզել: Դա արգէն իմ կողմից կը լինէր վերին աստիճանի
անբեռնութիւն: 2է որ նա ինձ տեղ էր տալիս իւր սե-
նեակում, առաւօտ, երեկոյ թէյ էր տալիս, և այդ բոլորը
առանց մի կոպէկ վարձատրութեան: Մի անձանօթ, հե-

ուս երկրացու հետ այդպէս մի օրում ծանօթանաս, և նա այդքան բարեբարութիւն անէ, ինչ վերջումը կանգնես փող ուղես. դա նայն իսկ կը լինէր անխղճութիւն:

Ստեփանն ստամոքսս պահանջում էր. պահանջում էր խոտութեամբ, առանց փոքր անգամ խղճալու դռնն վըշտիս: Ես միշտ և ամեն տեղ լինում է խոտագահանջ:

Իմ ընկեր Ենանակն էլ այնքան ռոճիկ չէր ստանում, որ ինձ էլ տար:

Ես մտածեցի գնալ նրա մօտ, և հարցնել նոր բացուելիք խտութի մասին. որ նրա անելով պէտք է արգէն պատրաստ լինէր:

Ստեփանն որքան եզաւ իմ արտասիր, երբ նա ասաց, որ պէտք է էլի երկու շաբաթ սպասեմ: Այժմս արգէն տիրեց ինձ մի ճնշող յուսահատութիւն: Սկսեցի ևս հոգեպէս տանջուել: Նախախնամութեան սարսափելի անօրէնութիւն...

Գամսց կամաց ինձ տիրեց յուղիչ մտքերը: Դրութիւնս անտանելի էր. պէտք էր երկու շաբաթ էլ սպասել, և միթէ դա երկնային պատուհասից էլ անտանելի չէր: Ինչո՞վ կերակրուել: Ի՞նչպէս բաւականութիւն տալ երկու շաբաթում ստամոքսի պահանջներին... Եւ դա թուաց ինձ մի անլուծելի հանելուկ...

Դուրս գնացի նրա մօտից վախկոր, և քայլերս ուղղեցի ինքս էլ շիմանալով, թէ ուր:

V

Ճանապարհին խառն մտքերը ինձ տիրեցին: Զգացի, որ այդ երկու շաբաթը իմ առողջութեանս վրայ խիստ թանկ պիտի նստէր: Հնշա չէր հոգեպէս տանջուել մի օտար, բարեկամներէ, ծնողներէ անջատուած տեղամանաւանդ, որ առողջութիւնս վրաս չէր, հետեւապէս և

խիստ դժուար էր լինելու ինձ համար: Մտածեցի մխիթարել ինքս ինձ. ստեփանն ինչպէ՞. ինքս էլ չը դիտէի:

Տխրութեամբ նայեցի չարս կողմս, կարծես աշքերով գտնելու մի մխիթարական բան:

Բայց չը կար այդ բանը, չը կար... Կային միայն հարուստ, պճնուած տիկիներ և պարոններ, որոնք ի բանց սեփական կառքերում նստած, սրաբշաւ անց ու դարձ էին անուր լայն և երկար փողոցով, գրասնումուրախանում էին իրանց ներկայ կեանքով, ուրախանում հրճում էին, որ լոգում են սովու ծովի մէջ: Եսխանձը շար նախանձը, թոււալից նախանձը միայն զարգանում էր արագութեամբ իմ մէջ, ամեն անգամ զրանց նայելով: Բայց այսօր խիստ նախանձին փոխարինեց խիստ ատելութիւնը, զգուանքը: Ես զգուանքով նայեցի այս անգամ այդ պճնուած տիկիներին վրայ. զգացի, որ զրանք իմ ամենախիտներն էին ինձի հանդէպ: Այս, որքան էի այժմս ցանկանում զրանց վերջանալը, վերջանալը ընդմիշտ. վեցջանար այնպէս, որ եթէ աշխարհս լի լինէր զրանցով, դատարկուէր, ամայանար, աւերակ դառնար, շար բուերը գային զրանց գերեզմանների վրայ սուգ անէին, ողբային... Օ՞, եթէ Աստուած մի բոպէ իւր իրաւունքը, ինձ, տար ես այդպէս կ'տնէի, անշուշտ սյգպէս, սր չը դուրս գային իրանց շքեղազարդ ապարանքներից, և չը շքէին այդպէս կտորատուելով, արհամարհական հայացքներ ձգելով իրանց նմանակից աղքատների վրայ:

VI

Այդպէս ես տխուր մտքերի ազդեցութեան տակ զընում էի, երբ յանկարծ դէմս ելաւ հօրս նստիկին ծանօթ

Տիգրան Տիգրանեանը: Նա ի հարկէ ինձ շէր կարող ճանաչել, աճապէս որ ես մտեցայ նրան, և յայտնեցի իմ սով լինելը: Նա չափազանց ուրախացաւ, և սկսեց հարց ու փորձ անել հօրս մասին: Ես կարճ կերպով պատմեցի նրան հօրս մասին նկարագրեցի նրա անտանելի վիճակը և յայտնեցի իմ դալուս պատճառը:

Նա թեկից բռնեց, և մենք միասին բայլեցինք դէպի նրա տունը:

— Ասում ես այդպէս: Ուրեմն դու պէտք է էլի երկու շաբաթ սպասես:

— Այո. պատասխանեցի ես:

— Քայց չ'է որ դա քեզ համար անկարելի է, քանի որ ապրելու միջոց չունես:

Ի՞նչ արած, պ. Տիգրան. պէտք է հնազանդուել ճակատագրին. այլ կերպ ոչինչ չէ կարելի է անել:

Տիրեց լուսթիւն: Մենք առաջ էինք քայլում կամաց կամաց: Տիգրանը մտախօս կերպով աչքերը ցած էր թողել, կրկի իմ մասին էր մտածում:

— Ինչո՞վ կարող եմ քեզ օգնել. ասաց նա, յանկարծ գլուխը բարձրացնելով:

— Ինչո՞վ... ինչո՞վ... հա, կարճ էր արդեօք խանութի տիրոջ հետ խօսել ձեր կողմից, խնդրել իմ մասին: Դա ձեր կողմից կը լինէր ամենամեծ բարեբարութիւնը իմ վերաբերմամբ:

— Ես անպատճառ կը տեսնեմ նորան:

Արդէն հասել էինք Տիգրանեանի տունը: Նա ներս տարաւ ինձ իւր սենեակը, ծանօթացրեց իւր կնոջ հետ յայտնելով իմ սով լինելը. և մենք նստեցինք ճաշի: Խոստովանած, ես ինչ այս քաղաքն էի եկել-դեռ այդպիսի համեզ կերակուր չէի կերած: Ուղիղ որ մի տեսակ դուարութեցայ:

Նրանք իմ վերաբերմամբ այնքան բարի դատուեցան

որ յապկապէս ինձ համար, առանց ինձ խնայելու-գինի բերել տունցին. (իրանը չէին խնայում) սակայն ևս հրաժարուեցի գինուց, առարկելով թէ գլուխս ցանցնում է:

Տիգրանեանը մի միջին հասակով, բաւական դիւրալի դէմքով մարդ էր: Ինքը կը լինէր մտաւորապէս 30-35 տարեկան կերտասարդ: Գէմքը խիստ բարի տեսք ունէր, այդ բանը մանաւանդ հոտատուում էին նրա խելացի և մեծ մեծ աչքերը, որ միշտ կարծես ժպտալիս լինէր: Սիրում էր կտակ անել խօսելու ժամանակ. սակայն կարելի էր և վշտի ժամանակ նա միշտ մտածող էր: Խօսում էր ամենքի հետ շատ պարզ և դուարթ:

Այդ իսկ պատճառով ես փոքր ինչ համարձակութիւն ստացայ նրա յետ աւելի պարզ խօսելու, աւելի բարեկամաբար վարուելու: Նա ամեն մի խօսքիս պատասխանում էր խիստ մտերմաբար, որը գոնէ հոգեպէս մխիթարանք էր լինում ինձ համար:

Մանաւանդ իմ մէջ վայլեց յուսոյ մի փոքրիկ նշոյշ: Ես կարող էի աւելի քան վստահ լինել այդ պարզ մարդու վրայ: Դա պատրաստակամութիւն յայտնեց օգնել ինձ, և թւում էր, որ նա անշուշտ կ'օգնէր: Դիւստորապէս մի բան, որ ինձ շատ հանգստացրեց: Այդ այն էր, որ նա քաղաքումս բաւական հեղինակութիւն էր վայելում: Ինքը ծտաւում էր քաղաքային մի մեծ հիմնարկութեան մէջ, իբրև գլխաւոր հաշուապահներին մէկը: Այդպիսով նա ծանօթացել և վարկ էր ձեռք բերել շատերից: Նա նայն իսկ աշխատակցում էր մի հայ ամսագրի, ոտանաւորներ էր ապիս:

Ես փոքր ինչ ուրախ տրամադրութեան տակ, դուրս եկայ գրանց մօտից, յուսալով, որ մօտիկ ծանօթներիս միջոցով կրկի կը յաջողուի մի գործի մտնել:

Դուրս գալուս Տիգրանեանը պատուիրեց ինձ, որ

1001
242

յաճախ այցելեմ իրանց, յատկապէս տաք կերակուր ու-
տելու համար:

Դրանք էլ զգում էին իմ անել վիճակն. դրանք էլ
գուշակում էին, որ ես անկարող եմ ուժերիցս վեր է,
նիւթական միջոցներ չ'ունեմ տաք կերակուր ուտելու,
որ բաւական կը նպատակէր համարեալ քայքայած առող-
ջութիւնս վերականգնելուն...

VII.

Անցաւ վերջապէս և այդ տանջանքներով լի սերկու
շաբոթը: Եկաւ վերջապէս և նշանակեալ ժամը:

Պէտք է երևակայել, թէ մինչև այդ կրկու շաբաթը
ես ինչ սոսկալի տանջանքներով էնքս ինձ քաջ տուեցի:
Առաւօտեան վաղ գնացի ղնկնրոջս Գեորգեանի մօտ
տեղեկանալու գործիս մասին: Նա նոտած թէ էլ էր խմում,
եբբ ես ներս մտայ:

Կարճ ևս իմ անակնկալ յայտնուիլս նրան շփոթեց-
րեց: Ես այդ նկատեցի և թիստ վատ բան գուշակեցի:

— Նստիր խնդրեմ, և թէ էլ խմիր. առաջարկեց նա:

— Չնորհակալ եմ, խմել եմ: Ես եկայ տեղեկանա-
լու գործիս մասին. արդէն անցաւ երկու շաբաթը:

— Բայց... ախ, ես... ես... կմկմացրեց նա: Խեղճ
ընկեր, երևի չէր կամենում յանկարծ հարուածել:

Ի՞նչ, ասա. չէ որ ես քո սրտակից ընկերն եմ, աս-
տացի ես պարզապէս:

— Ախ, սիրելի ընկեր, թէ պէտ դժուար կը տանիս
խիտ հարուածս, բայց և այնպէս ստիպուած եմ ասե-
լու: Դու պէտք է ճարահատել էլի երկու շաբաթ սպա-
սես. այլ կերպ հնար չկայ:

Ի՞նչ կը լինէր ինձ համար աւելի սոսկալի, աւելի
ճնշիչ, աւելի սաւրսեցնող քան այդ մեղմ ընկերական սըր-

տից ըղիսած, բայց թուալից խօքերը: Այլևս անտանկի
էր ինձ համար:

Այս անգամ վերջնականապէս ես ընկայ խորը ինք-
նամոռացութեան մէջ: Ինձ տիրեցին սոսկալի մտքերը:
Ես համարեալ անզգայ դուրսեան մէջ ընկայ: Ի՞նչ անել-
մը դիտ. ումը դիմել այս օտար, անծանօթ քաղաքում:
Ի՞նչ գեղ ու ճար դռնել մաշուող սրտիս համար:
Ընկերական անկեղծ միութարական խօսքերը այլևս անզօր
էին մաշուող սրտիս սպեղանի լինելու...

Բայց ում դուռը բողխել: Արդեօք մուրնի, արդեօք
ողորմութիւն չը խնդրել... Օ՛, սարսակելի է... մուրալ,
մուրալ և այնպէս ուտել: Սակայն միթէ իմ անձնական
եսը, այն եսը, որին ես մի առանձին ակնածութեամբ եմ
վերաբերուել—թոյլ կը տայ այդ ստոր և զաղբելի միջո-
ցին ղիմելու: Ի՞նչ, մուրալ և սև—ժանգոտած գոշանքի
հետ ստանալ թուր ու մուր... և այդ թուր ու մուրը
ուտէի ինչպէս համեղ պաստաններ... Սոսկալի է... Մահը,
մահը բիրտ անգամ լաւ է մուրալուց, ձեռք մ'իկնելուց,
այդ ստոր և զաղբելի արհեստից:

Բայց ինչ անել...

Սակայն կայ մի միջոց, մի միջոց, որ ընդմիշտ կա-
զատէ ինձ այս աշխարհային դառն վշտերից, սոսկայի
և յուզուող մտքերից, ամեն տեսակ հոգսերից, ստառ-
պանքներից շարշարանքներից: Դա մահն է, այժմս ինձ
համար քաղցր մահը: Ինչո՞ւ պարել այսօրեհետ. էլի տա-
ռապանքներ, հոգսեր, մտքեր, դառն շարշարանքներ կրելու
Ոչ. ընկել միանգամից ջուրը, և ամեն բանի վարջ տալ,
ազատուել...

Բայց...

Ծնողներս... Ինչ կը լինի նրանց, եթէ իմանան իմ
մահանալը... 25-ը որ ես ապրում եմ միմիայն մի նպատակի

1007
1008

համար. ուրախացնելու ծնողներին, և յանկարծ դրա փոխարէն լսեն իմ մահը...

Ոչ ոչ, ես պէտք է դեռ ապրեմ, օգնեմ ծերունի հօրս, և ոչ թէ նրան սուգով գերեզման իջնցնեմ:

Ուրեմն ինչ անել ինչ միջոցի դիմել: Գնալ, վերահառնալ արդեօք հայրենիք, կրել տեղացիներին թուքն ու մուրր. անմոռնչ ուտել նրանց հասցրած վիրաւորանքները, ամօթանքները, զաղընլի և կեղտոտ բամբասանքները:

Պարտաւոր եմ ուտելու: Տղիտութիւնը ոչինչ չէ հասկանում: Նա միայն ասում է անգործ է, հետևապէս և փշացած է: Նա չէ կարողանում հասկանալ, որ անգործութիւնը կապ չունի փշացածութեան հետ, որ դրանք բոլորովին տարբեր և միմիանց հակասող բաւեր են: Նա չէ հասկանում և երևի չի էլ կամենայ հասկանալ, որ անգործը կարող է և ազնիւ լինել: Եւ այդպէս սղիտութեան խուժանի հասցրած այդ վիրաւորանքները սղիտութիւնը պահանջում է լսել:

Սակայն այդ բոլորը չէ: Ի՞նչ ասել ծերունի հօրս, այն մտրդուն, որ ժամ առ ժամ սպասում է իմ ուրախալի նամակիս, յոյս ունի վայելել աշխատածս և ուրախանալ, պարծենալ խելօք սրբու աշխատածի վրայ: Ի՞նչ կը լինի նրա դրութիւնը, երբ տեսնէ, այս բոլորը մի փուշ ապակու պէս փշրուած: Միթէ չի կարծի, որ ես ծուլութիւն եմ արել, որ ես անհոգ եմ վերարկուել գէպի իմ անգործութիւնը, զր ես միայն նպատակ ունէի քաղաքում թափառել և հրճուել նրա գեղեցիկ տեսարաններով, և ուրիշ ոչինչ...

Բայց ոչ, նա այդ մտածել չէ կարող: Նա ինձ ճանաչում է. նա կարող է իսկոյն բոլորը հասկանալ: Միայն և ցաւ կը լինի նրա համար, միայն իւր բախտը կանխի նա, որ մենք հօրից բռնած միշտ փոքր որդին անբախտ ենք:

... VIII.

Միւս օրը ես զարթնեցի բոլորովին թմրած: Գլուխս ծանրացել, կարծես տասը պուդի շփի էր դարձել: Հալաւ քրտինքից թրջուել էր. ինչպէս երևում էր քնած ժամանակս շատ էի շարշարուել վատ երազներից:

Գանգաղութեամբ վեր բարձրացայ և սկսեցի հագնուել:

Նորից սկսում էին անտանելի մտքերը ինձ սիրել: Նորից ես սկսում էի ատնջուել այս անլուծելի հարցով, թէ՛ արդեօք ինչ՞ով պիտի բաւականութիւն տամ ստամոքսիս խիստ պահանջներին: Սկսեցի մտածել: Այժմս ինձ մնացել էր մտածել, մտածել և մտածել: Մտածել նիւթականի մասին. մտածել անորոշ ապագայիս մասին. մտածել նամակիս անհամբեր սպասող թշուառ ծնողներս մասին:

Յանկարծ գլխումս մի միտք ծագեց:

Ես ունէի մի ժամացոյց, վերարկու, մի ջոխտ համարեա նոր կոշիկներ և մի քանի աւելորդ մանր իրեղեններ: Մտածեցի, ի՞նչիս են պէտք այդ առարկաները, քանի որ հեծծում եմ խիստ կարիքի մէջ, քանի որ չեմ կարողանում ստամոքսիս պահանջներին բաւարարութիւն տալ: Ինձ թուաց, թէ՛ այդ բոլոր առարկաները ինձ բոլորովին աւելորդ էին, առանց որոնց էլ ես կօլա կերթայի:

Եւ ես մտածեցի՞ այդ բոլորը ծախել: Թէև դժուար էր, բայց պէտք է հանգամանքների հետ հաշտուել, հնազանդուել ճակատագրի դառն կատակների հետ: Ներկաս այդ էր պահանջում:

Վճռուած էր: Ես պիտի ծախէի այդ իրեղենները:

Բայց մի դժուարութիւն, մի խիստ խոշընդոտ էլ հանգէտ եկաւ: Ի՞նչպէս ծախել... շարակել և ընկնել փո-

Յուսահատութեանը գէպքերում շատ անգամ մարդ
զիմում է նոյնիսկ իւր սխերիմ թշնամուն. նա յանձն է
առնում ամեն տեսակ օտորութիւններ, յանձն է առնում
ծախել իւր ազնիւ անունը: Ուրեմն ինչո՞ւ չը պիտի դի-
մէի ես նրանքանի որ ոչ ստորութիւն էի գործում և
ոչ անունս էի ծախում, այլ միայն գործ էի խնդրելու:

XI.

Երեկոյ էր, մի պարզ երեկոյ: Անթիւ աստղերը հե-
ռաւոր ջահերի պէս փայլում էին կապուտակ երկնակա-
մարի վրայ: Զեփուք մեղմութեամբ փչում էր հիւսիսից:
Ղուսինը իւր արծաթագոյն լոյսը սարի յետեից մեղմ և
սլփունատես հարսի պէս գցել էր քաղաքի լաւճաբուր-
գերի վրայ, եկարծեօ իւր վերջին մնաց բարեն է մոզ-
թում նրան. Երեկոյն հիւսիսից էր: Երեկոյն հիւսիսից էր:
Դուրս եկայ անշուք բնակարանիցս, և համը քայլե-
րով դիմեցի քաղաքի այն մասը, որակոյ բնակչում էր
հարուստ միլիոնատէր Քենդիրեանը: Երեկոյն հիւսիսից էր:
Առատ լապտերների լուսաւորութեան ներքոյ, լայն
փողոցներով անցու գարձ էին անում երկու սեռի անթիւ և
անհամար մարդիկ: Ճեղքում էի ձանձրութեամբ այդ բազ-
մութիւնը, և անցնում, լուռ ու մտասրբայ կերպով:
Ինձ լսելի չէր նրանց ուրախաձայն քրքիշները,
բարձր ծիծաղները, խօսակցութիւնները: Զէին հետաքը-
քում ինձ նրանց վերջին մտայն ճօխ հագուստները,
գեղեցիկ փետրաղարդ շիւսայաները: Զէին հետաքըքում
նաև գեղեցիկ օրիորդները որոնք իրանց սիրող և պաշ-
տող կոշուղների հետ թեանցուկ անցնում էին, երևի
իրանց մէջ մտածելով, թէ ինչպէս անենք, որ մեր կեանքը

ինի բռնանտիկ, այնպէս, որ զարմացնենք մեր ուրիշ
ընկերներին, արժանանանք նրանց լուրջ ուշադրութեա-
նը, կամ տեղին հետաքըքութեանը: Ես ապա զո ինձ
ես միայն երկմտութեան մէջ էի, գնամ, թէ ոչ:

Եւ գնացի... Ես այդ քաղաքի յարմար
ձայն չափով վերջապէս և Քենդիրեանի պալատանման ա-
պարանքը: Որպիսի գեղեցիկութիւն. որպիսի ազատ լու-
սաւորութիւն, և բոյոյրը իլեքտրականութեամբ:

Ես մի բօսէ ինքնամոռացութեան մէջ ընկայ: Քայց
շուտով սթափուեցի և առտնց երկար ու բարակ մտ-
ծելու համարձակութեամբ մօտեցայ և... զանգահարեցի...

Սիրտս սաստիկ ուժգնութեամբ տրտիաց:
Բուռը բացուեց: Առաջս կանգնեց հաստափորի մէ-
կը, բայց խիստ գեղեցիկ հագնուած: Նրա պսպղան կո-
ճակները տեսնելով, կարծեցի թէ նա անսթիճանաւոր է:
Նա գրանց «չվեցարձ» էր: Ես ստորիս բռնորոյ դուռ
— Ինչ էք կամենում. հարցրեց նա, ոչնչայնքան
խիստ կերպով:

Պ. Քենդիրեանին եմ կամենում ճանաչել ինձ ինչ
Մի ժամանակ փառաւոր դռնից դուրս եկաւ մի
ուրիշ ծառայի առաջնորդութեամբ մի բաւական բարձ-
րահոտակ և թանկագին մուշտակում փաթեթուած մէ-
կը, և սիտեց ցած իջնել մարմարեայ սանդուղքներով.
միևնոյն ժամանակ հարցական կերպով նայելով վրաս:
Խնձ հետ խօսող շվեցարը աչքով արեց ինձ, կա-
մենալով հասկացնել, որ դա է Քենդիրեանը: Նայելով
նրա զէմքին, ես ակամայ ցնցուեցի. մի ներքին զգաց-
մունք ինձ ստաց՝ «դուրս գնայ, ոչինչ չի գառնայ...»
բայց այդ ժամանակ լիչեցի դրութիւնս ու մօտեցայ նը-
րան, խորը գլուխ տուեցի, և ասացի.
— Պայծառափայլ տէր... ես, ես... արդէն երկու
ամիս է ինչ եկել եմ... բայց գործ չեմ... ինչոյց էստ

— Գէ կորէք անպիտան արարածներ. գոռաց նա
ինձ վրայ, և դարձաւ շվեցարին. քեզ հազար անգամ ա-
սել եմ, որ սրա պէս «ժուլիկներին» այստեղ իմ թող:
Սկզբում ես սարսափեցի, և թուաց ինձ, որ ամ-
բողջ աշխարհը փլուեցաւ զլիւխ, բայց վերջին խօսքերը,
«ժուլիկ» բառը իմ ինքնատիրութիւնս գուրուեց. և ես մո-
ռացած որ, մի միջոցաւ տանն ևմ կանգնած, գո-
նացի նրա վրայ եւ մի վերադարձան խօսք նետելով,
գտրս փախայ առանց յեա նայելու:

XII.

Գուրս փախելով այդանդից, ևս քայլերս օղորցի
դէպի տունս հասնելով տունս, ես անմիջապէս մտայ տեղս
և աշխատեցի քնել. քնել միայն նրա համար, որ ազա-
տուէի յուզուող, ախկոծուող մտքերից.

Սակայն քունս խոյս էր տալիս ինձնից: Ես չէի կա-
րողանում քնել: Ես լցուած էի, գառնութեամբ, ինձ թւում
էր, թէ ես մի մեռած անձն եմ, և գործանում էի: Թէ ինչ-
պէս է, որ դեռ շնչում եմ: Զարմանում էի համբերու-
թեանս վրայ, որ մի անգամ չիրջ չէի տալիս զգուելի
կեանքիս:

Ինչո՞ւ հարուստները այդպէս անգութ են իրանց
նմանակիցների վերաբերմամբ, որ մինչև անգամ գազա-
նին յատուկ չէ: մտածեցի ահամայ. — Ինչո՞ւ նրանք գառ-
նացնում են մեզ պէս աղքատներին. միթէ նա չէր կա-
րող աւելի հանդարտութեամբ ինձ ճանապարհ գցել...
Այո, կարող էր նա այդ, բայց չուզեց, որովհետեւ չար
էր, որովհետեւ նրա ներքինը այդպէս էր թելադրում:
Նրա ներքինը թելադրում է գաղանի տեղը հարուստի
յուտանքներ թափել-խեղճի գլխին, իսկ բազմութեան
առաջ, բոլորի յայտնութեամբ անօգուտ բարեգործու-

թիւն անել, այլապէս ստած — փարիսեցութիւն անել,
ահա նրա իղեակը: Բոլորի յայտնութեամբ բարեգոր-
ծութիւն անել, որպէսզի նրա տնուեր անմահանայ,
որպէսզի հառարակ, անհասկացող, ազէս դատակարարի
մէջ նրա անունը յիշուի, որպէս մի աստուածացրած
էակի անուն: Այդ հարուստն է, որ աննպատակ է
համարում գաղանի տեղը բարեգործութիւն անել, որով-
հետեւ գաղանի է, ոչ որ չի իմանայ, որ նրա անունը
զգափնեայ սպասակներով գարգարի: Բայց սրբան բօբլի-
ներ, հարիւրներ, հազարներ մինչև անգամ առանձնակ
հազարներ կանաչ սեղանի շուրջը գարմանի պէս կը
սփռեն, և ինչի համար, զիտէք... Միմիայն անձնական
հաճոյք դիպու համար: Հազարներ շարակ, միայն հա-
ճոյք զգալու համար... Իսկ գուրսը թող մերկ աղքատը
ձիւնի մէջ նրանց աչքերի առջև ասունամանիկից կծկած-
դողողացնէ, ատամները ուժգնութեամբ իրար գարկէ և
անհամբերութեամբ սպասէ օրհասական ըսպէին, մահուան
բաղլը ըսպէին..

Նրանց փոյթը չէ:
Բայց կայ մի դատակարար, որ պահպանում է դեռ ևս
նախնական բարե սիրտն ու հոգին: Դա աղքատն է, որ
ինձ թւում էր, թէ գրոմնց գոյութեամբ է, որ աշխարհը
իւր գոյութունը պահպանում է: Ո՞ւր չէ յայտնի, որ աղ-
քատն է աղքատի կարիքը հոգողը, աղքատն է նրա գար-
դին գարման անողը, նրա թիկից բռնող վեր կացնողը:
Աղքատներն են, որ միմիանց հօգի ու կեանք են ներշնչ-
չում, միմիարում, հանդատացնում են: Աղքատն է, բոլոր-
քնն էլ աղքատը: Մտրդասիրութիւնը, բարոյականութիւնը,
աղնութիւնը, ողորմութիւնը աղքատիցն է բղխում: Եւ
ո՞ր չի դարմանայ, եթէ մէկը ասէ՝ այս ինչ հարուստը
այս ինչ բարի գործովն է զբաղուած. (աչ թէ «քարոզում»
«գոռում», այլ «ղբաղուած», սրովհետեւ նրանք գիտենք-

բողի, բայց չը պիտեն դործնականը ցոյց տալ: ի հարկէ ըստըին էլ դա կը լինի մի հրաշք, մի անհաստատալի բան:

Աղբատին մօտ է հ նրա սրնակից բարեկամ գիւղացին, այս բնութեան զաւակը, այս պարզ, նահապետական մտքը, որը թէև չէ կարողանում լեզուով քարոզել բարոյականութիւնը, մարդասիրութիւնը, սակայն արտաբայտում է աշխարհի, գործուծ է անզխակցաբար ձեռքբերով հերշնչուած լինելով իւր նախորդներէ ազնիւ գաղափարներով: Ազնիւ է նա, բայց արհեստ, տղէտ է... գիւղացու միակ պակասութիւնը այդ է, բայց նա թէ պարզ է, ազնիւ է դա ակներեւէ: Ազատ բնութիւնը, նահապետական կեանքը նրան գերծ է պահել ամեն անակ կեղծ իրենցից: Նա դեռ ևս իւր նախնիքների պէս հիւրասէր է, նա դեռ ևս թաղմ է, նա իւր բերանի «թիքէն» ուրախութեամբ կիսում է «աղիզ» դոնալի հետ:

Սակ քաղաքում: Այնտեղ տիրում է կեղծութիւնը իւր բոլոր զգուելի տեսակներով: Այնտեղ մոռացել են ճշմարիտ Աստծուն: Այնտեղ տիրում է փողոպաշատութիւնը: Այնտեղ տիրում է նոր արծարծուած հեթանոսութիւնը, կոսապաշտութիւնը: Այնտեղ այլևս Աստուած չը կայ, մարդիկ վաղուց երես են դարձրել նրանից, և պաշտում են մի նոր-ուրիշ աստծոյ-փողին:

Դառն մտքերիս փոխարինեց այժմ մարմնիս մի տեսակ անհանգստութիւնը: Զուռ ևկայ միւս կողքին վրայ և աշխատեցի քնել, սակայն քունը խոյս էր տալիս ինձնից: Գլուխս ծանրացել էր—ցաւում էր: Մարմնիս անդամները կարծես թէ մօլործով ջարդուած լինէր: Մի քանի անգամ աշխատեցի քնել, բայց ոչ մի կերպ չը յաջողուեց: Նորից դառն մտքերը սկսում էին տիրել ինձ, նորից ևս խորատուզում էի մտքերի մէջ: Բայց ես աշխարհում էի խոյս տալ մտածելուց, այդ զգուելի անարկաների մասին մտածելուց: Գիտեմ ճիշդ ինչն էր ինձ համար: Ես չլուրջացի մտածելուց և վերցրի ձեռքս մեկնեցի և վերցրի սեղանից մի լրագիր, և սկսեցի ձեռքով թեմաթեմա կարդալ, նրա համար, որ մոռացութեան տալիս մի կերպով մտածութիւններին:

Բայց շատով լրագիրն էլ ընկաւ ձեռքիցս, և քունս կատաց կամաց եկաւ վրաս, ու ես քնեցի:

XIII

Միւս օրը ես վաղ գարնթեցի, և առանց երկարբարակ տատանուելու, մտացեցի Նորից գնալ պ. Տիգրանեանի մօտ, նրանից էլ հարցնել գործի մասին: Սակայն արտի ցաւօր նա նոյնը յայտնեց, ինչ որ երկու շաբաթ առաջ յայտնել էր ինձ Գևորգեանը, միայն առաջինի անեղով պիտի աւելի շատ սպասէի:

Ճար չը կար. ինչ անել: Ես սկսեցի մի վերջին անգամ պ. Տիգրանեանին խնդրել, որ նա գուցէ կարողանար ուրիշ գործ ճարել: Բայց սա գլուխը բացասական կերպով շարժեց և խորհուրդ տուեց վերադառնալ գիւղը, պարսպուել գիւղատնտեսութեամբ:

Գիտես, Գրիգոր. ասաց նա, լուրջ նայելով վրաս. եթէ ես քո տեղ լինէի, ոչ մի կերպ յանձն չէի առնի գալ քաղաք, մտնել այս թաւնալից մթնոյորտը, արտեղ շատ և շատ քեզ պէս գիւղացի տղերք ծաղիկ հասակում կլանուելի, զո՞հ են գնացել թէ բարոյապէս, թէ փիղիկապէս և թէ նիւթականապէս:

— Այդ ես գիտեմ, շատ անգամ եմ լսել. ասացի ևս մեղադարտի պէս գլուխս ցածացնելով:

— Հետեապէս ինչը քեզ ստիպեց գալ այստեղ, այս

թուևալից մթնոլորտը: Միթէ դու չբզիտէիր, ևրայստեղ
 հեշտութեամբ դործ ճարել չի կարելի: Միթէ դու կար-
 ծում էիր, որ ծանօթներիդ միջոցով կարգի ես հեշտու-
 թեամբ դործ ճարել: Մինչդեռ կան այստեղ քեզ պէս
 բախտախնդիրներ, որոնք աւելի մեծ ծանօթների շրջան
 ունեն քան դու, սակայն պարագին: Երևի դու չը գի-
 տէիր, որ այստեղ կան նոյնիսկ սոված համալսարանա-
 կաններ, որոնց քաղաքում ապրելու փափագը մղիլ է այս-
 տեղ և որոնք սակայն այսօր սոված են, որոնք պատ-
 րաստ են ամենաշնչին ոտճիկով ծառայելու, բայց տեղ
 չը կայ, գործ չը կայ: Ուրեմն դու ինչո՞ւ, ինչ խելքով
 պիտի թողնէիր գիւղը իւր առողջարար կլիմայով, սա-
 նարակ աղբիւրներով, պարզ օդով, ինքնակամ կամքով,
 սրտեղ դու քեզ համար կարող ես մի բանով, մի շատ
 հեշտ և նոյն իսկ քեզ բաւականութիւն պատճառող բանով
 գրադուել և լինել քո ազատ կամքի տէրը, և ոչ այստեղի
 պէս, որ ամեն րօպէ քո մեծ աւտրի պատկերը երկիւղ է
 ազդում վրայ: Մի հասարակ բան, մի թեթեւ սխալմունք,
 և ստիպում ես լինում ենթարկուել նրանց զղուելի և
 անտանելի նկատողութիւններին: Մինչդեռ զիւղում դու
 այս բոլորից ազատ ես, դու քո կամքի ազատ տէրն ես.
 ոչ որ քեզ վրայ իրաւունք չէ բանեցնում, ոչ որ չէ ա-
 սում, թէ՛ աչքիդ վերքը յօնք կայ: Ասում ես այնպէս,
 ինչպէս քո սիրան է ցանկանում: Լսիր, շարունակեց նա,
 — գիւղում կան շատ և շատ հիվանդանների աղբիւր, աւե-
 լի շատ քան այստեղ: Ինչ բաւական զարգացած ես, այն-
 պէս որ յոյս ունեմ, որ շուտ կ'ըմբռնես ասածներին
 իմաստը, և կ'իմանաս խօսքերին աբժէքը այն ժամանակ, երբ
 դու կը հեռանաս բարի խորհուրդներէս, երբ իմ ասած-
 ներս կ'իւրապանացնես: Այն ժամանակ դու միայն կը հաս-
 կանաս, որ ես քեզ բարի խորհուրդ եմ տուել և ոչ շար-
 Ինչ գիւղում կարող ես պարագուել մեզուարածութեամբ,

չերամապահութեամբ, որոնք ոչ միայն գծուար չեն, այլ
 իմ կարծիքով նոյնիսկ բաւականութիւն պատճառող ըզ-
 բաղմունքներ են, ինչպէս վերը յիշեցի: Ինչ կարող ես
 այնտեղ այդի անկել քեզ համար. այնտեղ հարս հեշտու-
 թեամբ է ձեռք բերում: Ի հարկէ այս բոլորի համար
 հարկաւոր են ձեռնարկներ, որոնք խօսք եմ տալիս ինքս
 հոգալ: Եւ դրանով ոչ միայն քեզ օգուտ կը լինի, այլ և
 մի բարի օրինակ կը դառնաս քո համազգիւրացիների հա-
 մար: Ինչ գրքերի օգնութեամբ կարող ես վարելահոգերը
 պարարտացնել, և դա որքան ահագին օգուտ կը լինի
 թէ քեզ և թէ գիւղացիների համար: Ժամանակի ընթաց-
 քում, երբ դու քեզ համար գիրք ստեղծես, երբ շատ-
 քիչ վարկ ձեռք կը բերես, դու կարող ես ձեռնարկը առջի
 պէս նեխուած գամերում քուն մտնող գիւղացիների հա-
 մար ստեղծել մի գրադունք, որը շատ-քիչ նիւթական
 օգուտ կը տար գիւղացիներին: Եւ դու դորանով դարկ
 կը տաս ոչ միայն ձեռք գիւղի բարիւրութեան, այլ և
 շատ ուրիշ շքեղայ գիւղերի բախտաւորութեան պատ-
 ճառ կը դառնաս: Պակասում է ազէտ գիւղացու համար
 մի խելօք ձեռք. ուրեմն գարձիր այդ բարի ձեռքը. աչ-
 խատիր քո գիւղացիների համար, և օրինակ եղիւ շատ
 քեզ պէսներին: Ինչպէս կ'ու կազատես շատերին բա-
 դարի թունասօր և կորստարեւ մթնոլորտից: Եթէ ոչ,
 ինչ կը լինիս դու այստեղ, մինչև կեանքիդ վերջը միև-
 նոյն թմրած մարդը, որ լինում է միշտ թշուառ, աղքատ,
 վտիտ, հիւանդոտ և այլն: 2^է որ դու այնքան էլ
 մեծ ուսում չ'ունիս, որ գործումդ միշտ յառաջադի-
 մես: Քս ծառայութիւնը լինելու է տարիների ընթաց-
 քում միշտ միևնոյնը, չը պիտի բարձրանաս, ուրեմն ոտ-
 ճիկը լինելու է ամենաշատը ոչ աւելի քան 40—50 բուր-
 լի: Միթէ դու դորանով կարող ես այստեղ ապրել, որ
 ամեն տեսակ մթերքներ թանկանում են—կեանք վարել,

պսակուել, որդոցդ ուսման սալ: Աշ, ոշ, դա իմ կարծիքով կը լինի վերջն աստիճանի անմտութիւն: Տակա՛ն պ. Տիգրանեան, ասացի ես այդ բոլորի համար չէ որ հարկաւոր է մի զգալի դրամագլուխ. որտեղից ճարեմ ես այդ դրամագլուխ:

— Իմ կարծիքով քեզ ոչ մի մեծ դրամագլուխ հարկաւոր չէ: Դու ուզում ես բոլորը մի անգամից անել. դա նշտնակում է այն սարի հազաթից թռչել ընկնել այստեղ, մինչդեռ դա անհնարին է, պէտք է կամաց կամաց ցած իջնել: Այգպէս և դու: Դու պէտք է սկսես կամաց կամաց, աստիճանաբար, և ահա կը տեսնես՝ մի քանի տարում բոլորը իրականացած, Չէ որ աշխարհումս ոչ մի հարուստ մեծ դրամագլուխ չէ դրել, որ այժմս հարուստ է: Բայրը պէտք է սկսել աստիճանաբար: Ի՞նչ հարկաւոր է մեծ դրամագլուխ. գրա համար հարկուոր է միայն քիչ դիմացկանութիւն, յոյս և տոկունութիւն:

— Ես համաձայն եմ, և խիստ շնորհակալ ձեր բարի խորհուրդների համար. ասացի ես համոզուելով նրա ասածներէից:

— Ուրեմն դու կը գնաս:

— Ես վաղը կը ճանապարհուեմ անպատճառ:

Եւ ես միւս օրը բոլորի հետ հրածեշտ տուեցի, շնորհակալութիւն յայտնեցի նորից պ. Տիգրանեանին, և ճանապարհուեցի դէպի իմ հայրենի գիւղը, թքելով քաղաքի վրայ, նոր միայն զգալով նրա ոչընչութիւնը: Եւ այն օրից ես քաղաքի մասին մի առանձին սոսկումս չեմ արեւ...

Дозволено цензурой. Тифлисъ, 3 февраля 1903 года
 Тип. т-ва (Вереинчевъ и Каменмахеръ) Мих. пр. № 81.

ծախում է Կենդրոնական եւ «Գուտտունքեր»
գրավաճառանոցներում: Հեղինակին դիմել հետե-
ւեալ հասցէով. Չր. օտ. Дзегамъ съ Кедабекъ,
Манасяну.

Գ Ի Ն Ն Է 15 Կ Ո Պ Է Կ

2013

13116

